

Onderzoek aan roofvogels en uilen in het bosgebied Buikheide-Halve Mijl in 1995-1999

Jacques van Kessel & Jan Kolsters

Toen in 1967 het fraaie werk de Avifauna van Noord-Brabant verscheen dacht men veel te weten over de roofvogelstand in onze provincie. In 1978 dachten we hetzelfde over de Kempen, met de uitgave van het Roofvogelnummer van de Blauwe Klauwier (Jrg. 4 nr. 7).

Helaas moeten we nu anno 2000 constateren dat er over de verspreiding van roofvogels over meerdere jaren in de Kempen nog steeds weinig bekend is. Er zijn slechts enkele volledige inventarisaties van grotere bosgebieden bekend (Boswachterij Leenderbos, Boswachterij de Kempen, Oirschotse Heide), maar reeksen van inventarisaties over meerdere jaren in een en hetzelfde bosgebied zijn niet voorhanden.

Dit was voor ons de aanleiding om in 1995 een onderzoek te starten met als doel om door middel van een reeks van inventarisaties zicht te krijgen op de roofvogelstand, in een min of meer typerend, middelgroot bosgebied in de Kempen.

Ook het thema roofvogelvervolgning was in 1995 erg actueel. Veel mensen vertelden ons allerlei spannende verhalen maar, helaas, meestal zonder concrete bewijzen! Wij als Buikheide-team hebben toen gezegd: we gaan eerst een bosgebied een aantal jaren onderzoeken, en als er sprake is van roofvogelvervolgning dan merken we dat automatisch.

Het onderzoek wordt uitgevoerd door de volgende personen: Hendrik Broeren (†), Wim Deeben, Jacques van Kessel, Jan Kolsters, Albert Vrijaldenhoven en Pieter Wouters. In 1995 hebben Harold Bierens, Tom Heijnen en Geert Sanders ook aan het onderzoek meegewerkt. Het ringen van alle jonge roofvogels is steeds uitgevoerd door Jan Wouters. Omdat een verslag over de resultaten van 1998 en 1999 in voorbereiding is, worden de verschillende soorten roofvogels hier in het kort besproken.

Beschrijving van het gebied

Het bosgebied heeft een oppervlakte van 500 ha.. Het grootste deel ligt in de gemeente Eersel en de rest (zuidelijk deel) ligt in de gemeente Veldhoven.

Het bos bestaat voor het grootste deel uit naaldhout. In het centrum liggen het Groot- en Klein Meer. Verder liggen hier en daar kaalkappen en percelen met jonge aanplant verspreid over het gebied, waardoor een afwisseling ontstaat tussen gesloten bosgebied en open plekken. Dit bosgebied is vrijwel geheel omgeven door open landbouwgebieden.

Methode

Per soort zijn niet alleen waarnemingen verzameld maar ook zoveel mogelijk nesten opgespoord door percelen systematisch af te zoeken. We hebben broedbiologische gegevens verzameld, maar ook willen we de vele honderden waarnemingen afzetten tegen de werkelijke nestplaatsen. Daarnaast zijn alle gevonden prooiresten en ruiveren geregistreerd. Van elk bezoek wordt een veldkaart ingevuld met alle waarnemingen en bijzonderheden. De informatie op deze veldkaarten wordt thuis steeds direct overgezet op soortkaarten. Het terrein wordt regelmatig bezocht. Hieronder een overzicht van het aantal bezoeken per jaar:

Jaar	Aantal bezoeken
1995	20
1996	87
1997	157
1998	161
1999	175

Vooraf de laatste jaren is het gebied intensief bezocht. Naast het zoeken en het controleren van percelen en nesten, is erg veel aandacht besteed aan het "posten" op de Leeuwerikhoeve en op enkele locaties in het middengebied en vanaf de WOB-silo. Door dit posten in en buiten het gebied worden zeer veel gegevens verzameld over de roofvogels. Deze methode is met name geschikt voor het verzamelen van gegevens over de Wespandief.

Resultaten

In de volgende hoofdstukken worden de verschillende roofvogels in het kort besproken.

Wespendief Jaarlijks 1 paar

Van deze soort was nog niet zo lang geleden alleen bekend dat hij uitsluitend broedde in grote en oude loofbossen. De status als broedvogel in de Kempen is nauwelijks bekend. Door onderzoek in de Kempen weten we nu dat deze soort ook broedt in gewone oude naaldbossen, en soms zelfs in zeer kleine percelen.

Het vinden van een nest van de Wespendief blijft uiterst moeilijk. Vele dagen posten op de Leeuwerikhoeve en toppen in enkele hoge Douglassparren leidde slechts enkele malen tot een nestvondst.

In 1998 en 1999 is veel aandacht besteed aan het schetsen van de vleugelkenmerken. Door veel te tekenen in het veld tijdens posten en toppen, proberen we meer inzicht te krijgen in de bewegingen van een of meerdere broedvogels. Door deze individuele herkenning weten we nu zeker dat er jaarlijks een paar Wespendieven in ons gebied zit. Twee keer is een succesvol broedgeval vastgesteld.

Daarnaast bezoeken nog twee paren regelmatig ons gebied: een paar van de Oirschotse Heide en een paar van de omgeving Landschotse Heide. Door het posten weten we nu veel meer over het interessante gedrag van deze soort, zoals de grote afstanden die worden afgelegd, het plotseling verschijnen en weer verdwijnen, en natuurlijk het hoog en laag vlinderen.

Enkele schetsen van Wespendieven

Havik Jaarlijks 2-3 paar

Deze soort staat wel het meest bekend als slachtoffer van roofvogelvervolging in Nederland. Juist daarom besteden wij jaarlijks extra aandacht aan nestcontroles in ei- en jongenfase, omdat we zekerheid willen hebben of een broedsel wel of niet is geslaagd. Haviksnesten worden meestal snel gevonden dankzij het veelvuldig kekkeren van de vrouwtjes in de buurt van het nest. Soms is het toch moeilijk een nest te lokaliseren. De soort heeft meestal meerdere nesten, het is dan ook best mogelijk dat een vrouwtje in februari - maart nog verschillende nesten bezoekt en ook onderhoudt door verse takken aan te brengen en soms wat dons. Hierdoor kan het gebeuren dat je een tijdje het verkeerde horst controleert. Dat is ons natuurlijk ook wel eens overkomen!

Sperwer Jaarlijks 5-6 paar

Door elk jaar weer bekende percelen te controleren, worden de meeste nesten eenvoudig gevonden. Sommige nesten zijn echter moeilijk te vinden zeker als paren zich verplaatsen naar andere percelen. Door eind juli het bos te controleren kunnen gemiste nesten nog worden gevonden omdat jonge Sperwers in deze periode zeer luidruchtig zijn. In 1999 werden op deze manier nog twee nieuwe nesten met jongen gevonden.

Enkele schetsen van Buizerden

Buizerd Jaarlijks 7-8 paar broedend
Het is elk jaar weer hetzelfde probleem, een aantal nesten worden vrij snel gevonden, maar steeds blijkt van enkele paren het nest onvindbaar.

Waarschijnlijk zijn dit paren die niet tot broeden overgaan maar wel territoriaal zijn, dit aantal is jaarlijks 3-4 paar.

Door een nacontrole uit te voeren, zo einde juli, kunnen nog jonge Buizerden van niet gevonden nesten worden gelokaliseerd. Vooral bij de Buizerd besteden we veel aandacht aan de relatie tussen verschillende soorten waarnemingen, zoals balts, roepen, zweven, etc. en de exacte locatie van de nesten.

Boomvalk Jaarlijks 1-2 paar
Een fraaie luidruchtige en opvallende soort lijkt het, maar niets is minder waar. Het zoeken van het nest neemt vaak veel tijd in beslag. Niet verwonderlijk trouwens omdat het aantal oude kraaiennesten groot is en de bewoningssporen bij Boomvalken vaak schaars zijn, vooral in de ei- en vroege jongenfase. Van 1998 en 1999 weten we zeker dat telkens 2 paar aanwezig waren. Van slechts 1 paar is in de onderzoeksperiode vastgesteld dat er jongen zijn uitgevlogen.

Torenvalk Jaarlijks 0 paar
Er is in 5 jaar onderzoek geen enkel nest aangetroffen in het bos, deze soort broedt voor zover bekend in de randzone buiten het bosgebied. Torenvalken worden regelmatig in de randzone van de Buikheide-Halve Mijl aangetroffen. Gemiddeld worden per jaar vier tot vijf clusters waarnemingen onderscheiden. In al de onderzoeksjaren is echter geen enkel nest van de Torenvalk gevonden. Waarschijnlijk bevinden de nesten zich vaak in kleinere bosjes rondom het onderzoeksgebied. Het is echter ook niet uitgesloten dat we nesten niet gevonden hebben want ook de Torenvalk laat weinig bewoningssporen na.

Ransuil Jaarlijks 2-4 paar
Regelmatig worden avondbezoeken aan het gebied gebracht. Onder andere om baltsende Ransuilen op te sporen. Tot nu toe heeft dit bijzonder weinig succes opgeleverd. De meeste nesten van de Ransuil worden gevonden door af te gaan op roepende jongen. Daarnaast wordt tijdens het systematisch doorzoeken van bospercelen nog wel eens een roestend mannetje aangetroffen. Wat spuurwerk in de directe omgeving levert dan ook meestal een nestvondst op.

Bosuil Jaarlijks 15-16 paar
Met vijftien tot zestien paar is de Bosuil een talrijke broedvogel op de Buikheide-Halve Mijl. Om wat meer te weten te komen over het broedgedrag en het

prooienspectrum tijdens het broedseizoen zijn een paar nestkasten opgehangen met afneembare zijwand (waarachter een plexiglas wand zit) en verlichting.

Overige soorten

De volgende soorten worden incidenteel in het gebied waargenomen: Bruine Kiekendief en Visarend (jaarlijks), Rode Wouw (vanaf 1999), Smelleken en Blauwe Kiekendief.

Voedselonderzoek

Na het voedselonderzoek in 1995 en 1996 waren we niet tevreden over de tot dan gevolgde werkwijze.

Wel was het voor ons duidelijk dat voedselonderzoek (prooi-resten) zeker een waardevolle aanvulling zou zijn. Daarom is in het najaar van 1996 een betrouwbare methode bedacht door Jan Kolsters en Wim Deeben en vastgelegd in een database programma. Daarin worden alle meldingen van prooi-resten direct ingebracht op: datum, prooi-type (vogel of zoogdier), prooi-soort, gewicht van de prooi, volwassen of onvolwassen prooi, prooi compleet of incompleet (met opgave aantal handpen en staartpenen), perceelnummer, boomsoort, ouderdom perceel, naam predator en leeftijd predator indien bekend.

Het grote voordeel van deze opzet is dat een scala van informatie is op te vragen zoals: Welke soorten zijn gevonden? Welke aantallen? Wat is het totaalgewicht per jaar? Ook zijn een legio aan doorsneden te maken zoals: Waar bevonden zich in 1998 de resten van prooien zwaarder dan 100 gram? Of, toon alle prooi-resten in percelen met bomen ouder dan 40 jaar, etc. Hoe zag het menu van de Sperwer eruit?

Het op naam brengen van prooi-resten was in het begin een probleem. Door veel discussies en nazoeken in boeken wordt elke prooi op naam gebracht. Alle gevonden veren worden verzameld, in plastic hoesjes opgeborgen en bewaard. In de afgelopen jaren groeide de collectie veren gestaag, daarom kunnen we nu zeggen dat van alle gevonden prooien er 99% op soort kan worden gebracht. Om een betrouwbaar beeld te krijgen van het voedsel, zijn prooien aan Havik, Buizerd, Wespandief en Boomvalk toegeschreven als we ze gevonden hebben op het nest, in het broedperceel of in de directe buurt van het broedperceel.

De prooi-resten in sperwerpercelen zijn het intensiefst onderzocht. Tijdens het broedseizoen is wekelijks een bezoek gebracht aan de verschillende nestpercelen met de plukplaatsen. Hierbij zijn alle geplukte prooien gezocht. Zo hebben we een goed beeld verkregen over het voedsel van Sperwers in de broedtijd.

Het blijkt dat in de eifase en de eerste levensfase van de jongen we meestal kleine prooien vinden zoals mussen en mezen die door het mannetje Sperwer zijn gevangen. In een latere fase met jongen wordt het duidelijk dat het vrouwtje ook haar aandeel levert in de vorm van grotere prooien als merels en lijsters.

Ruiverenonderzoek

Tijdens perceelcontroles en nestcontroles worden ook ruiveren verzameld van Havik en Sperwer. Deze worden per jaar opgeborgen en voorzien van de volgende gegevens: soort, geslacht, datum, perceelnummer, perceelsoort, jaargang, handpennummer (bijv. P1) en armpennummer (bijv. S3) of staartpennummer (bijv. T2). Dit is voor ons de enige manier om na te gaan of de samenstelling van paren, vrouwtjes en mannetjes gelijk blijft. Met deze methode is bijvoorbeeld gebleken dat we een vrouwtje Sperwer hebben die al minstens 5 jaar in het zelfde perceel broedt.

Roofvogelvervolgning

Gedurende het onderzoek hebben wij geen concrete bewijzen kunnen vinden dat er sprake is van roofvogelvervolgning in dit bosgebied. Tijdens het onderzoek is ons wel duidelijk geworden dat met betrekking tot het concluderen dat er van vervolgning sprake is, uiterste voorzichtigheid moet worden betracht.

Het volgende voorbeeld ter illustratie. In het noordwestelijke deel bezet een havikpaartje al sinds het begin van het onderzoek een territorium. Een aantal jaren achter elkaar bleek dat tijdens de broedperiode de eieren ineens verdwenen waren. Je bent dan al gauw geneigd om te concluderen dat de eieren zijn uitgehaald.

In 1998 echter, merkten we dat tijdens de broedperiode een ei was verdwenen en een speurtocht in de buurt van de nestboom leverde inderdaad de vondst van het ei op. In het ei was een gat gepikt en de inhoud was verdwenen. Waarschijnlijk is het dus zo, dat een Vlaamse Gaai of een Zwarte Kraai rustig in de buurt van het nest wacht totdat het Havik-vrouwtje eventjes het nest verlaat. Vlug vliegt de rover dan naar het nest, pikt een gat in het ei en neemt het mee. Als kraaiachtigen dit kunstje eenmaal kennen is het zeer wel mogelijk dat het hele nest in korte tijd wordt leeggehaald, zelfs jaren achtereen.

Plannen

Het veldwerk zal nog worden voortgezet tot 2004 voor alle soorten. Daarnaast willen we aandacht besteden aan individuele herkenning van Wespendien en Buizerden.

Wij zoeken nog mensen die geïnteresseerd zijn in roofvogels, die wel een bosgebiedje in de Kempen willen bijhouden op het voorkomen van de Havik. Zij kunnen contact opnemen met Pieter Wouters. Wim Deebe verzorgt de collectie veren. Als iemand nog dode vogels vindt dan wil hij deze graag hebben.

Literatuur

- VAN KESSEL J. & VRIJALDENHOVEN A. 1996. Onderzoek roofvogels en uilen in het bosgebied Buikheide-Halve Mijl in 1996. Vogelwerkgroep de Kempen, Veldhoven.
- VAN KESSEL J. & KOLSTERS J. 1998. Roofvogels en uilen van de Buikheide-Halve Mijl in 1997. Vogelwerkgroep de Kempen, Veldhoven.
- VAN KESSEL J. & KOLSTERS J. (in prep) Roofvogels en uilen van de Buikheide-Halve Mijl in 1998 en 1999. Vogelwerkgroep de Kempen, Veldhoven.
- KOLSTERS J. 1996. Roofvogels van de Buikheide in 1995. De Blauwe Klauwier 22(1): 6-15.

